

megkerülik az éjszakák” (*zátonyok és fűszál*); „rá kellett döbbsennie egyszer, hogy sehol és sohasem volt, helyesebben: ha emlékezett, ha visszatekintett, úgy látta viszont magát, mint zöld vizű folyócskát, ahol gyermekkorában fürdött nyaranként, fekete ladikot, kövek között kotyogó hullámokat, poros alkonyatban izzó fákat és házakat” (*Óssze*). Ez utóbbi idézet arra is példa, hogy az emlékezet nem visszahívó, hanem konstituáló rendszer, amely az identitásváltás jelenorientáló mozzanatát hangsúlyozza. vagyis a múlthoz való hozzáférés nem egyirányú, hanem ellenkezőleg: alapítás, s így kondíció hiányában az eredet értéksemleges, értelmezhetetlen vagy akár már a keltkezésekor elfelejtett történések üresjárata: „voltamban az voltam, amiben nincs / érzés a tengerről és a fővenyről, a rozmaringerdőről és / a kőfalról, és / nincs fogalom sem; emlék és álom sem rólunk.” (*A hogyan is hihetnénk el egyikén Báborkával a tengeres házban*).

Kétségtelen, hogy e diszkurzivitás fényében a történetek elvesztik potencialitásuk teljességét. Keszthelyi Rezső szövegei a következőképpen tematizálják e funkcióváltást: „az jutott most az eszébe, hogy a történet ninc itt / elejétől végig, egyetlen pillanatban, és akkor nincs is / történet, akkor sem, amikor tart” (*Már csaknem régi sétáink egyikén Báborkával a tengeres sétányon*), vagy: „nem volt mit elmondania, olyasmit, ami említésre méltó; ami történetként lenne, nem talált történetet magában, és bár ő nem gondolkodó, írja Jagdish, sokáig gondolkodott ezen, és nem talált semmi hasonló eseményt, csak töprengését találta, és ezt nem tudja elgondolni nekem” (*A fakarika*). És itt érünk vissza a metafora dominanciájának és így a jelölő önjátékának kérdéséhez, s az eddig mondottak koncentrált, ám nem önazonos ismétléséhez: „ez újra nem az, amit ír, mert akármit ír is, nem ír semmit; nincs történet, a történet nem ír; és amit ír, az nem történet, legfeljebb jelző lehet” (*A fakarika*). Érdemes figyelni e részlet egyik poliszémiájának egyik szűkítő értelmezési lehetőségére: a történet nem gyógyszer. S így az éppen itt ebszélő, elemzésének parcialitásával szembeesülve, arra futtaja ki recenzióját: az értelmezés nem fedi le a dolgot, amiről beszél. És fordítva. A két irányból jelentkező utalástöbblet persze Keszthelyi Rezső *Magánbeszédének* duplikátumait metaforizálja a jelentésmegoszlás igenelhető horizontjában.

*Fekete Sas Kiadó, 1994*

H. NAGY PÉTER

## Graham Greene helyzetei és hősei

*Egy MTI tudósításból nemrégiben arról értesültünk, hogy az Amerikai Egyesült Államokban eladták az 1991-ben elhunyt világhírű angol író, Graham Greene könyvtárát és levéltárát. Több hónapig húzódó tárgyalás után végül is a Massachusetts állambeli Boston College John J. Burns Könyvtára szerezte meg az elhunyt író 60000 darab személyes okmányát és mintegy 3000 könyvét. A korunk egyik legjelentősebb alkotójának számító, az irodalmi Nobel-díjra többször is javasolt Graham Greene hatvannál több könyvet jelentetett meg. Az író mindig is nagy súlyt fektetett hagyatékának eladására. A befolyó pénzt Elizabeth nevű nővérének támogatására fordítják, aki agyvérzés következtében mozgásképtelen lett! Ő volt az, aki éveken át legépelte Graham Greene leveleit...*

Graham Greene a legvitatottabb jelenkori angol írók közé tartozik. Sokan és sokféleképpen értelmezték művészetét. E sokrétűség és nézetkülönbség elsősorban Greene írói magatartásának és alkotói módszerei változatosságának tulajdonítható.

Regényeinek színhelye földrajzilag más és más. Műveiben fellelhetjük a húszas évek

Mexikóját, a háború utáni inflációs Bécsset, a második nagy világegés gyötrelmeit szenvedő Londont, a kapitalista korszak Havannáját, a francia imperializmus terheit nyögő Vietnambot vagy a *Duvalier*-korszak Haitiját. De Greene-nél nem a cselekményen vagy a színhelyen van a hangsúly! A színhely – függetlenül a konkrét térbeli meghatározástól – általában otthontalan, nyomasztó, közönyös, ellenséges, idegen vagy éppenséggel riasztó az egyén számára. A történet sem kap különösebb fontosságot. Nem a tulajdonképpeni cselekmény érdekli elsősorban az író, hanem a *helyzet!* Ami Greene számára igazán sokatmondó, az a szituáció, melybe hősei sodródnak. A helyzetet pedig minden esetben a politikai, társadalmi, megélhetési körülmények és a cselekvési lehetőségek, a választási alternatívák szabják meg. Szereplőinek sorsában Greene azt követi nyomon, hogyan viszonyulnak egy adott helyzethez, milyen erkölcsi indítékok szolgálnak ilyen vagy olyan tettük mozgatórugójaként. Kíváncsi rá, hogyan őrizheti meg emberi mivoltát az ember a legkiélezettebb helyzetekben is, avagy bizonyos alkalmakkor miért kényszerül mégis arra, hogy a jó és rossz ütközőpontján a negatívum felé hagyja magát sodortatni. Greene mindig arra törekedett, hogy felfedezze az emberi vonásokat a látszólag embertelen szereplőkben is!

Így a következő embertípusokat különböztethetjük meg Greene alkotásaiban:

1. a jámborak, akiket az író megvet;
2. a bűnösök, akikkel együttérez, akikkel azonosul és akik számára fenntart némi menekülési reményt;
3. az ártatlanok, akik a legtöbbet teszik az emberiesség megőrzéséért;
4. a humanisták.

Ez változatos csoport, melynek tagjai kívülállnak a Rossz és a Jó körén, az egyetlen területen, amely érdekli az író. Vélhetően Greene sohasem akart realista alkotónak tűnni, inkább a középkori moralitás dráma jelenkori megvalósítójának!

Greene hősei jórészt bizonyos erkölcsi magatartásformáknak, valamint a helyzetek által meghatározott létérzéseknek megfelelően cselekednek. Legtöbbjüknek alapérzése a „kozmosz otthontalanság” (Greene kifejezése), amelyhez szorosan kapcsolódik a magány és az idegenség lélekölő fojtogatása!

Az egyedüllét legtipikusabb példázója Dr. Czimmer, az *Orientexpress* című regény elszigetelt forradalmára. A hősök számára a legnehezebb viadalt az önmagukkal való szembenézés, küzdelem képezi, a konfliktust saját életük tartalmazza. Az ellentét meg az ezt követő válság a hős és a helyzet, másszóval az ember és az abszurd világ szembehelyezkedéséből fakad. A fokozatosan értelmetlenné redukálódó lét egyenes következménye a személyiségvesztés jeleinek feltűnése! Azt mondhatnók, a hős a létnek a nemlét felé tolódott állapotát merő negativitásként éli át. A kozmosz otthontalanságnak, a magányérzetnek természetes velejárója az idegenség gondolata. A legtételesebben ezt *A kezdet és a vég* egyik szereplője, Scobie őrnagy fejt ki, amikor azt állítja, hogy emberi lény sohasem érti meg a másikat. *A csendes amerikai* újságírójának, Fowlernek a szavai beletörődéssel rögzítik ezt a tényt, mondván, jobb ha nem is próbálunk megérteni senkit, és elfogadnánk azt a tényt, hogy az egyik ember sohasem érti meg a másikat, sem a feleség a férjét, sem a férfi a szeretőjét, sem a szülő a gyermekét. A személyiség egyre elszigeteltebbé válik, élményvilágát a borúlátó hangulat tölti ki. Perspektíva hiányból, illúzióvesztésből ered a pesszimizmus, mégis a reménytelenség az, amely küzdelemre ösztökéli az egyént, és a kiút keresés bizonytalansága erősíti benne az elszántságot. Az elszántság pedig tetteben, cselekvésben nyilvánul meg. Greene ideálja a cselekvő ember, még akkor is, ha nem minden szereplője sorolható ebbe a kategóriába! A cselekvés nem mindig pozitív irányú. Sokszor a kiélezett, a megválaszolhatatlannak látszó helyzet elől való menekülés formáját ölti magára. A hősök szenvedve szembenézve igyekeznek szabadulni a helyzet nyomása alól. A menekülés is többféle lehet. Guerry, a *Gyógyulás* főhőse ténylegesen elmenekül, és egy afrikai lepratelepen keres magának menedéket. Mások, például dr. Philipot vagy dr. Magiot a szerepjátékokban a halált tekintik végső menekvés formának, szabadulásnak egy olyan helyzetből, amelyben az ésszerűtlenség sokkal félelmetesebb tud lenni, mint az ésszerűség! Viszont Haitiban, ahol a kegyetlenség és a terror szolgált elsődleges hatalmi és kormányzási módozatnak, a menekülés sem bizonyult mindig hathatós megoldásnak. Erre a szállodatulajdonos Brown

döbben rá, kijelentvén, hogy a kegyetlenség olyan, mint a fényszóró. Egyik pontról a másikra lendül át. Csak ideig-óráig sikerül menekülni előle.

Graham Greene legtöbb hőisének moráljához szorosan kötődik a bűn, a hit és az elkötelezettség fogalma. A reménytelen helyzetből fakadó elszántsághoz szinte szükségszerűen társul az elkötelezettség eszméje. Az egyén elkötelezetté válik, vagyis életét, sorsát, nézeteit valamilyen formában vállalja, azonosul vele. Ennek illusztrálására remek helyzetet kínál a *Hatalom és dicsőség* című regényében felvázolt húszas évek Mexikója. A helyzet tényleg erősen kiélezett: az egyházatyákat kegyetlenül üldözi a hatóság. Az üldöztetés majdnem teljes sikerrel jár. Mindössze egy lelkipásztor tevékenykedik még, a főhős, a „whisky pap”, aki a keresztény egyház utolsó képviselője. Egy adott pillanatban ő is feladja a küzdelmet. Mégis, miután már elmenekült az országból, újra visszatér. Mi hozza vissza? A hit, az elkötelezettség! Nem tagadja meg hitét. Kiállja a szenvedés, az áldozatvállalás próbáját. Holott Ő is esendő ember, bűnös, gyenge, gyámoltalan... Ami mártírrá avatja, az az elkötelezettség konok vállalása. A hadnagy jellemének alaptónusait az elszántság, a kegyetlenség, a meggyőződés hite és ereje színezi. Gyűlöletét, konokságát a cél igazolja, fanatizmusát a nép boldogságának szem előtt tartása magyarázza.

A *csendes amerikai* szemlélődő hőse Fowker, az angol tudósító. Szerinte az állásfoglalás már maga is cselekvés. Ő valóban tétlen, nem cselekszik. A vietnamiak és a hódítók harcában semleges. Hiába próbálja Mr. Heng ösztönözni a cselekvésre... Az ópiumhoz való menekülése is értelmetlen! Nem a háború elől menekül, ahhoz semmi köze, mondja, mert nincs belekeveredve. Hitetlen és cinikus. Retteg a jövőtől, mert elviselhetetlennek tűnik számára, hogy elveszítse Phuong szerelmét. Vetélytársának, Pyle-nak a halálához is ezért járul hozzá, s nem állásfoglalásból. Pyle, a csendes amerikai Greene ártatlan hősei közé sorolható be, helye Wormold úr és Jones őrnagy mellett van. Nem ismerte fel eléggé a helyzetet, hamis eszmék és elképzelések árnyékában álmodozott...

Wormold úr véletlenül lesz az Angol Titkosszolgálat havannai embere. Sokban elüt Greene megszokott hőseitől. Két mániája van: dolgozik és számol (pénzt). Barátja, dr. Hasselbacher találóan mondja neki, hogy őt nem az élet, hanem a személyek érdeklik. Erénye a józanság. Egyetlen célja van: lánya jövőjét anyagilag biztosítani. Nem számít, hogy ezt milyen eszközökkel valósítja meg, ezért jön kapóra ügynöknek való beszerzése. A regény cselekménye nem szolgáltat valódi kiélezett helyzetet, Wormold úr ártatlanul és véletlenszerűen keveredik bele a kémkedési ügybe, és nem is veszi komolyan. Emiatt a Havannai emberünk hősei is elnagyoltak és a történet is sekélyes!

Greene műveinek visszatérő motívuma a bűn és a bűnösség kérdése, illetve az ember viszonya a kettőhöz. Legtisztább példázója ennek a *Hatalom és dicsőség* részeges papja. Tényleg bűnös, valláserkölcshelyes is. Bűnei: katolikus pap létére törvénytelen gyermeke van, iszákos, elhanyagolja hivatását. Bűneit szenvedésvállalása és hite mellett való kitartása oldozza fel. Másként jelentkezik a hit eszméje a *Szerepjátzók* hőseinél. Magiot doktor azzal vádolja Brownt, hogy elvesztette hitét. Erre Brown azt feleli, hogy talán sohasem volt hite, különben is a hit korlátozást jelent! A bennszülött Magiot más véleményen van, ha el is hagyott egy hitet, ne hagyjon el minden hitet! Mindig van egy másik hit, ha egyet elvesztünk. Brown elismeri hitetlenségét és az elkötelezetteket dicséri.

Brown, Pineida asszony és társaik szerepjátzók. Brown ezt nyíltan bevallja. A Duvalier-korszak Haitijában, a félelmetes Tonton Macoute-ok terroruralma idején a szerepjátzásnak életbevágó funkciója volt, általa ismét a menekülés motívuma bukkan fel. A helyzet kiélezett, éppen ezért cselekedni veszélyes. Mégis a hőöket cselekvésre készíti elszántságuk, az állásfoglalás szükségessége, így kerül Brown – akaratlanul is – a lázadók oldalára.

Graham Greene hősei akkor sikerültek igazán, amikor a körülmények és a cselekvési lehetőségek szembenállása kellően kiélezett helyzetet teremt!

SALLÓ LÁSZLÓ